

سَمِيعٌ عَلِيمٌ

11/1/12

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد . M-A

گرایش: برنامه ریزی درسی

عنوان

تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی پایه سوم راهنمایی

نگارش

نجمه رستگاران

پاییز ۸۵

توزیع اطلاعات مدرسه علمی مرودشت
تسبیح مرودشت

۱۳۸۸/۱۲/۲

Handwritten signature and initials

۱- دکتر پروین غیاثی

۲- دکتر حجت اله فانی

۳- دکتر سلطانه علی کاظمی

هیات داوران:

۱۳۱۰۱۸

تقدیم بہ:

پیشگاہ حضرت

حجہ بن الحسن المسکری (ع)

و

خانوادہ عزیزم بہ پاس وجود پر مہر و محبتشان

تشکر و قدردانی:

سپاس و تشکر بیکران پروردگاری را که توفیق خدمت در سنگر تعلیم و تربیت را نصیب نمود.

جا دارد مراتب تقدیر و تشکر خود را از محضر استاد ارجمند سرکار خانم دکتر پروین غیائی که با بیان مطالب سودمند و راهنمایی‌های ارزنده‌شان اینجانب را در انجام این تحقیق یاری نمودند و همچنین از جناب آقای دکتر حجت‌اله فانی به پاس هوشمندی و توانایی استادانه ایشان در انتقال اندیشه و دانش‌نوین که در این پژوهش نصیب من گردید تقدیر و تشکر نمایم.

از کلیه عزیزانی که در مراحل مختلف گردآوری این تحقیق زحمات شایانی را متقبل شدند و مرا در انجام این امر یاری نموده‌اند نیز کمال تشکر و سپاس را می‌نمایم.

چکیده:

این پژوهش درصدد آن بود که محتوای کتاب علوم سوم راهنمایی را به روش ویلیام رومی تحلیل نماید. تدوین و تألیف کتاب‌های درسی باید به شیوه‌ای تنظیم و سازماندهی شود که به جای انتقال دانش و معلومات به ذهن دانش‌آموزان، آنها را در جریان یادگیری فعال کند. هدف کلی این تحقیق تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی سوم راهنمایی براساس میزان به کارگیری شیوه ارائه فعال در محتوای کتاب به روش ویلیام رومی و فراهم آوردن اطلاعات و ارائه پیشنهادهایی برای برنامه‌ریزان به منظور بهبود و اصلاح این کتاب بوده است. در این پژوهش با توجه به ماهیت اهداف و سوال‌های تحقیق از روش تحلیل محتوا که به نوعی روش تحقیق توصیفی است استفاده شده و این نتایج حاصل گردیده است: متن کتاب علوم تجربی سوم راهنمایی از ضریب درگیر مطلوبی برخوردار می‌باشد که نشانگر ارائه فعال می‌باشد همچنین متن کتاب دانش‌آموزان را با فرآیند یادگیری و تفکر درگیر می‌نماید. تصاویر کتاب بیشتر یک موضوع را تشریح می‌کند و دانش‌آموزان را به فعالیت درگیر نمی‌کند. پرسشهای مطرح شده در کتاب از نوع پرسشهای فعال می‌باشد و با روش ارائه فعال در یادگیری هماهنگ می‌باشد. بر این اساس بازنگری و تجدیدنظر در چگونگی ارائه تصاویر ضروری به نظر می‌رسد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
الف.....	چکیده
ث.....	فهرست جداول
ج.....	فهرست نمودارها
۱.....	فصل اول- طرح تحقیق
۲.....	مقدمه
۳.....	بیان مسئله
۵.....	اهمیت و ضرورت موضوع
۷.....	اهداف تحقیق
۹.....	فرضیات تحقیق
۱۰.....	تعریف واژه‌ها و اصطلاحات
۱۳.....	فصل دوم- پیشینه تحقیق
۱۴.....	مقدمه
۱۵.....	تاریخچه تحلیل محتوا

۱۵ ضرورت تحلیل محتوا در کتابهای درسی
۱۷ تحلیل محتوا چیست؟
۱۷ تعریف تحلیل محتوا از دیدگاههای مختلف
۱۸ مفهوم تحلیل یا کتاب درسی
۲۰ مراحل تحلیل محتوا
۲۱ گرایشهای موجود در پژوهشهای تحلیل محتوا
۲۲ تکنیکهای متداول در تحلیل کتابهای درسی
۲۳ ارائه محتوا
۲۴ نقش محتوا و روش در برنامه و کتابهای درسی
۲۴ روش تحلیل محتوا
۲۵ شکلهای محتوا
۲۶ ضوابط عملی برای انتخاب محتوا
۲۷ عقاید برخی از صاحب نظران در مورد معیار انتخاب محتوا
۲۸ اهداف آموزش و پرورش در رابطه با نحوه ارائه محتوا
۲۹ نحوه‌ی تنظیم و تدوین محتوای فعال
۳۰ دیدگاه ویلیام رومی در ارتباط با ارائه فعال محتوا
۳۱ یادگیری فعال و ویژگیهای آن

۳۲	تحقیقات انجام شده
۳۷	فصل سوم - روش تحقیق
۳۸	مقدمه
۳۹	روش تحقیق
۳۹	شیوه و روش نمونه گیری
۳۹	ابزار گردآوری اطلاعات
۳۹	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۴۰	فصل چهارم - یافته های تحقیق
۴۱	مقدمه
۴۲	جداول
۶۰	فصل پنجم - خلاصه ، بحث و نتیجه گیری
۶۱	مقدمه
۷۴	نتیجه گیری کلی
۷۶	پیشنهادات
۷۷	فهرست منابع

پیوست

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۲.....	جدول شماره یک - مقوله‌های متن بخش اول
۴۳.....	جدول شماره دو - مقوله‌های متن بخش دوم
۴۴.....	جدول شماره سه - مقوله‌های متن بخش سوم
۴۵.....	جدول شماره چهار - مقوله‌های متن بخش چهارم
۴۶.....	جدول شماره پنج - مقوله‌های تحلیل کل متن کتاب
۴۸.....	جدول شماره شش - تحلیل تصاویر مقوله‌های بخش اول
۴۹.....	جدول شماره هفت - تحلیل تصاویر مقوله‌های بخش دوم
۵۰.....	جدول شماره هشت - تحلیل تصاویر مقوله‌های بخش سوم
۵۱.....	جدول شماره نه - تحلیل تصاویر مقوله‌های بخش چهارم
۵۲.....	جدول شماره ده - مقوله‌های تحلیل کل تصاویر کتاب
۵۴.....	جدول شماره یازده - تحلیل پرسشهای بخش اول
۵۵.....	جدول شماره دوازده - تحلیل پرسشهای بخش دوم
۵۶.....	جدول شماره سیزده - تحلیل پرسشهای بخش سوم
۵۷.....	جدول شماره چهارده - تحلیل پرسشهای بخش چهارم
۵۸.....	جدول شماره پانزده - مقوله‌های تحلیل کل پرسشهای کتاب

فهرست نمودارها

عنوان

صفحه

نمودار یک - فراوانی و درصد مقوله‌های تحلیل متن..... ۴۷

نمودار دو- فراوانی و درصد مقوله‌های تحلیل تصاویر..... ۵۳

نمودار سه- فراوانی و درصد مقوله‌های پرسش‌های..... ۵۹

فصل اول - طرح تحقیق

مقدمه

بیان مسئله

اهمیت و ضرورت موضوع

اهداف تحقیق

فرضیات تحقیق

تعریف واژه‌ها و اصطلاحات

کتاب درسی در نظام آموزش و پرورش ما یکی از عناصر مهم تلقی می‌شود که در تحقق اهداف نظام آموزشی نقش مهم و اساسی دارد. یقیناً اگر محتوای کتب درسی، همانگ و همسو با اهداف کمی و جزئی نظام آموزشی نباشد، نمی‌توان نسبت به تحقق اهداف مورد انتظار امیدی داشت اهمیت این امر وقتی آشکارتر می‌شود که می‌بینیم در نظام آموزش و پرورش ما برنامه و کتب درسی به صورت متمرکز تهیه و در تمام کشور ارائه می‌شود. کتاب درسی و معلم دور کن اساسی آموزش و یادگیری هستند. حتی در بسیاری از موارد، کتاب درسی تنها وسیله آموزشی است که در اختیار معلم قرار دارد و یا معلم از آن استفاده می‌کند.

علاوه بر این در نظام آموزش و پرورش ما، نوعی ارزشیابی‌های تحصیلی، آزمون‌ها و گزینش‌ها، مبتنی بر محتوای کتب درسی و برنامه آموزشی است و هدایت فراگیران به سوی ادامه تحصیل یا بازار کار بیشتر براساس میزان آموخته‌ها و محفوظات آنان از کتاب درسی است تا استعدادها و علایق آنها. (یارمحمدیان، ۱۳۷۷)

بدیهی است، بازنگری، اصلاح و تجدید نظر اصولی و علمی در محتوای کتب درسی، آثار و تبعات مثبت فراوانی دربرخواهد داشت که یکی از آنها ایجاد زمینه مناسب جهت رشد برنامه‌ریزی درسی و به تبع آن رشد و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان است.

در این پژوهش، کتاب علوم تجربی پایه سوم راهنمایی، مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته و سعی شده که براساس یافته‌های علمی و پژوهشی، ضمن طرح نقاط ضعف و قوت آن، به ارائه راهبردهای عملی جهت اصلاح ساختار این کتاب پرداخته شود.

بیان مسأله:

کتاب درسی یا محتوای مطالب آموزشی، به ویژه در نظام‌های متمرکز که محور مکتوب و مدون تعلیم و تربیت محسوب شده و فعالیت‌ها و تجارب دانش‌آموزان توسط معلم و حول محور آن سازماندهی می‌شود، نیاز به تحلیل و بررسی علمی دارد. این تحلیل به دست‌اندرکاران و مؤلفین کتاب درسی کمک می‌کند تا در هنگام تهیه و تدوین و یا گزینش و انتخاب کتاب درسی، تصمیمات عاقلانه‌تری را اتخاذ نمایند.

نوعی از تحلیل‌هایی که برای برنامه‌ریزان درسی، مؤلفین و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی بسیار مفید و ضروری است تحلیل محتوا است.

این نوع تحلیل‌ها کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه اجزاء مطرح شده در قالب درس کتاب مورد بررسی عملی قرار گیرد و با اهداف برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی شود. برای مثال: ممکن است محتوا و یا کتاب درسی نگرش‌ها یا حالاتی را تشویق کند که با اهداف برنامه، تناسب چندانی نداشته باشد. (یارمحمدیان، ۱۳۷۹: ۱۴۹)

یک تحلیل‌گر محتوا یا یک برنامه‌ریز درسی از طریق تحلیل می‌تواند پیامهای نهفته در داستان‌های ساده یا متون کتاب درسی را با اهداف برنامه مورد بررسی قرار دهد.

همچنین می‌توان از طریق تحلیل محتوا، گرایش‌ها یا جانبداری‌های پنهان و آشکار را در متون برنامه تعیین کرد. (یارمحمدیان، ۱۳۷۹)

با توجه به اهمیت نقش برنامه درسی و کتاب در پیشرفت امر آموزش، کتاب علوم تجربی پایه سوم راهنمایی به عنوان یکی از محتوای آموزشی برنامه درسی علوم در دوره راهنمایی، جهت بررسی و تحلیل علمی انتخاب شده است.

این کار به این دلیل صورت پذیرفته که تاکنون پژوهشی جامع که جنبه تحلیلی داشته باشد بر روی کتاب علوم چاپ جدید سوم راهنمایی صورت نگرفته است. بنابراین ضرورت دارد تا میزان کارایی و اثربخشی این کتاب که جدیداً مورد تألیف و تجدیدنظر قرار گرفته است، از طریق تحلیل محتوا مشخص شود.

برای این منظور از روش ویلیام رومی در تحلیل محتوا استفاده شده است.

اهمیت و ضرورت موضوع:

متخصصان تعلیم و تربیت در هر جامعه‌ای اعتقاد دارند که شکوفایی و رشد و سعادت اجتماع به کمک نظام تربیتی مترقی، علمی و سالم حاصل می‌گردد. به عبارت دیگر یکی از طرق اساسی افزایش بهره‌وری و تسریع رشد یافتگی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، اعتلاء کیفیت نیروی انسانی است که این ارتقاء و تکامل به مدد تعلیم و تربیت فعال و پویا و سازنده امکان‌پذیر است. چنین امکانی هنگامی فراهم خواهد شد که دست‌اندرکاران نظام آموزشی جهت دستیابی به این امر مهم به برنامه‌ریزی سنجیده آموزشی و درسی اقدام نمایند محتوای برنامه‌های درسی در برگیرنده اساسی‌ترین خط‌مشی‌های اجرایی برای نیل به هدفهای تعلیم و تربیت هستند (پور ظهیر، ۱۳۵۱: ۵).

به همین جهت لازم است در تهیه و تدوین محتوای برنامه‌های درسی نهایت دقت اعمال گردد تا جوابگوی نیازهای ناشی از تحولات سریع علمی و تکنولوژی و اقتصادی و اجتماعی باشد. کتابهای درسی به خاطر اهمیت زیادی که در تعیین محتوای آموزشی و خط‌مشی آموزشی دارند، مورد توجه خاص برای همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت می‌باشند.

در نظام آموزشی کشور ایران، کتاب درسی عمده‌ترین منبع فراگیری و شاید بتوان گفت تنها وسیله آموزشی است که در اختیار شاگردان و معلم قرار دارد. و دانش‌آموزان نیز موظفند محتوای کتابهای درسی را بخاطر سپرده و یاد بگیرند و به خاطر همین ضرورت است که تلاش نیروهای متخصص، در بررسی و تحلیل محتوای کتابهای درسی جهت رفع نارسائیه‌ها و کمبودهای موجود در آنها شایسته و لازم است بنابراین تألیف کتب درسی باید با دقت هر چه تمامتر صورت گیرد و همواره باید با انجام تحقیق و بررسی نارسائیه‌ها و نقاط ضعف آنها برطرف شود.

از آنجائی که هدف آموزش و پرورش تفهیم مطالب و محتوای برنامه‌های درسی به دانش‌آموزان است و نیز از آنجائی که فهمیدن و درک مطالب درسی ارتباط مستقیمی با فعالیت‌های دانش‌آموزان در جریان یادگیری دارد، بنابراین محتوای برنامه‌های درسی باید بگونه‌ای طراحی و تدوین شوند که شاگردان را وادار به فعالیت نمایند.

فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان تحت تأثیر عوامل متعدد و گوناگونی قرار دارد. از مهمترین عوامل، چگونگی ارائه محتوای برنامه درسی است. بنابراین شیوه ارائه محتوای برنامه باید به صورت خاص باشد که فراگیران را به درگیری با متن بکشانند و آنها را به فعالیت و جنب‌وجوش و تلاش متفکرانه و پژوهشی ترغیب نماید و از بی‌توجهی و بی‌تفاوتی دور سازد. (سلیمان پور، ۱۳۸۳: ۱۴)

بنابراین، انجام تحقیقی که به تحلیل محتوای کتاب پرداخته و اطلاعات موثقی را به دست آورد ضروری است نتایج به دست آمده می‌تواند مشخص کند که تا چه اندازه محتوای تعیین شده با اهداف آموزشی و روش فعال یادگیری تناسب دارد.

همچنین می‌توان با استفاده از نتایج بدست آمده، نسبت به ارائه پیشنهادات جهت بهتر کردن این کتاب درسی و ارتقای کیفیت یادگیری اقدام نمود.

اهداف تحقیق:

در یک برنامه مؤثر باید به تمامی اجزاء و توانمندی تمام عناصر موجود و مربوط توجه گردد و برای رسیدن به موفقیت و دستیابی به هدفهای آموزشی، به ویژه محتوا مورد توجه قرار گیرد. یکی از مسائل مهمی که همواره افکار فلاسفه و نظریه پردازان تعلیم و تربیت و نیز دست‌اندرکاران نظامهای آموزشی را به خود مشغول داشته این است که شاگردان چه چیزهایی باید بیاموزند؟ چگونه و با چه کیفیتی باید بیاموزند؟ آیا چنین آموزشی منجر به تغییر رفتار و تغییر نگرش افراد می‌شود؟

بررسیهای انجام شده در زمینه فرایند تعلیم و تربیت نشان می‌دهد، طبیعت انسان چنان است که خواهان رشد، آزادی، دانایی، توانایی در مسیر تکاملی شدن است و تربیت انسان فعال و پویا می‌تواند از فعالیت‌های ابتکاری و خلاق معلمان در کلاسهای درس از یک سو و شیوه تدوین و تألیف کتابهای درسی از سوی دیگر تأثیر پذیرد. لذا به منظور پویا و سازنده بار آوردن انسانی که بتواند بیندیشد، مقایسه و ارزیابی کند، گزینش و تصمیم‌گیری نماید و با تجارب مثبت آموخته شده خود عمل کند و به تأثیرات نادرست محیط «نه» بگوید، نیازمند به محیط آموزشی فنی از لحاظ رشد فرهنگی و علمی و به کارگیری همه جانبه فرایند برنامه‌ریزی درسی برای هدایت جریان یادگیری و تألیف و سازماندهی کتابهای درسی است.

(سلیمان پور ، ۱۳: ۱۳۸۳)

در این راستا ویلیام رومی یکی از متخصصان تعلیم و تربیت یادگیری فعال را در تألیف کتابهای درسی مورد تأیید قرار می‌دهد و در این زمینه ابزاری برای شناسایی کتابها در خصوص مقوله‌های فعال از غیرفعال ساخته است و این ابزار از سوی متخصصان تعلیم و تربیت تأیید شده است و در کشور ما نیز بعضی از کتابهای درسی به این شیوه مورد ارزیابی قرار گرفته است که در فصل دوم تحت عنوان پیشینه

پژوهش به مواردی از آنها اشاره شده است. پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی بوده و اهداف زیر را دنبال می‌کند:

الف) بررسی میزان به کارگیری روش فعال در ارائه محتوای کتاب علوم تجربی، سال سوم راهنمایی.

ب) بررسی نتایج بدست آمده از تحلیل محتوای کتاب علوم تجربی سال سوم راهنمایی.

ج) ارائه پیشنهادهای مناسب در تدارک و تهیه محتوایی که منجر به یادگیری فعال دانش‌آموزان شود.

فرضیات تحقیق:

- فرض یک- کتاب علوم تجربی سوم راهنمایی متن را بیشتر به صورت فعال ارائه می دهد.
- فرض دوم- تصاویر ارائه شده در کتاب علوم سوم راهنمایی بیشتر یک موضوع را تشریح می کند.
- فرض سه- تصاویر ارائه شده در کتاب علوم سوم راهنمایی دانش آموزان را به فعالیت درگیر می کند.
- فرض چهار- پرسش های مطرح شده در کتاب علوم سوم راهنمایی بیشتر از نوع پرسش های فعال می باشد.
- فرض پنجم- متن کتاب علوم سوم راهنمایی دانش آموزان را با فرآیند یادگیری و تفکر درگیر می کند.

تعریف واژه‌ها و اصطلاحات:

محتوا: اصول و مفاهیمی است که به شاگردان ارائه می‌شود تا ورود آنان را به فعالیتهای آموزشی

میسر و رسیدن آنان را به هدفهای آموزشی امکان‌پذیر سازد. (شعبانی، ۱۳۷۱: ۲۱۱)

تحلیل: تحلیل به طور کلی به معنای عمل بررسی و یا بازبینی است، به معنای دقیق‌تر، شامل «خرد

کردن» و یا تجزیه یک کل به اجزاء تشکیل شده‌اش می‌باشد. (پورظهیر، ۱۳۷۲: ۳۰)

تحلیل محتوا: یک روش پژوهشی است که به صورت منظم و عینی برای توصیف مقدار محتوای

آشکار ارتباطات به کار برده می‌شود. (حکیم‌زاده، ۱۳۷۹: ۶)

محتوای فعال: منظور از محتوای فعال، سازمان دادن به محتوایی است که دانش‌آموزان به درگیری با

متن، تصاویر، سوالات کتاب می‌کشاند و آنها را به فعالیت و اکتشاف و تفکر ترغیب می‌نماید. (ابراهیمی،

۱۳۷۹: ۱۲)

محتوای غیرفعال: به محتوایی اطلاق می‌گردد که تأکید آن بیشتر بر حافظه‌پروری است و

دانش‌آموزان نقش فعالی در جریان یادگیری از آن محتوا، ایفا نمی‌کنند. (پورقربانی، ۱۳۷۵: ۱۸)

ضریب درگیری: ضریب درگیری، شاخصی است که مبین میزان فعالیت دانش‌آموزان در فرایند

یادگیری از محتوای کتب درسی می‌باشد. این ضریب که از تقسیم مقوله‌های فعال بر مقوله‌های غیرفعال

بدست می‌آید، عددی است بین صفر و بی‌نهایت، اما میزان و مقدار مطلوب آن از نظر ویلیام رومی بین ۰/۴

تا ۱/۵ متغیر است. (سلیمان‌پور، جواد، ۱۳۸۳: ۱۵۰)